

A veszprémi főegyházmegye 2019. évi történeti konferenciái. Rott Nándor és kora. A katolikus egyház 1918–1919-ben és A veszprémi püspökség a két világháború között

A veszprémi Szaléziánumban 2019. március 21-én és augusztus 29-én rendezett konferenciák előadásai.

Szerk.: Karlinszky Balázs – Varga Tibor László.

Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár, 2020.

(A veszprémi egyházmegye múltjából, 36.) 464 old.

„Two in one” – mondhatnánk viccesen a veszprémi főegyházmegye történeti műhelyeiben készült vaskos kötetre pillantva, hiszen a szervezők ötletességét, egyben az általuk szervezett szakmai programok sűrűségét is jelzi, hogy két, önmagukban is nagyszabású és tartalmas 2019. évi konferenciájuk anyagát együttesen jelentették meg. Nyilván szimbolikus volt a dátumválasztás, amikor épp a Tanácsköztársaság 100. évfordulóján, 2019. március 21-én tartották a katolikus egyház 1918–19-es történetével kapcsolatos előadásokat. Az augusztus végén – szeptember elején esedékes éves konferenciájuknak pedig logikus folytatásként az egyházmegye két világháború közötti időszakának bemutatását választották. A történeti múlt adta e logikus rendezőelv kereteit, hiszen Rott Nándor 1917-től, 1939-ben bekövetkezett haláláig volt veszprémi püspök, személye átfogja nemcsak a „forradalmak korát”, hanem a Horthy-korszak legnagyobb részét is a második világháború előestéjéig bezáróan.

Mindkét konferencia előadásaira, illetve azok tanulmányá formált változataira igaz, hogy a szervezők három-három tematikailag jól elkülöníthető szekcióba szervezték azokat, megfelelő „egyensúlyt” biztosítva. A konferenciák szervezése, így az összefoglaló kötet is már a tartalomjegyzék alapján meggyőzheti az olvasót, hogy nem egyszerűen az „évforduló kényszere” hozta létre a rendezvényt, a szervezők tudatosan jelölték ki azokat a csomópontokat, amelyek mentén az alapkutatásokra épülő új eredmények bemutatásra kerültek. Nincs tehát az a – sajnos néhány évfordulós rendezvény kapcsán óhatatlanul kialakuló – érzésünk, hogy egyfajta „vegyes felvágottat” kínálnak, „mindenki adjon elő, amiről tud vagy akar”, itt sokkal inkább a tartalmi, a történeti kutatásokban kiemelt szempontok játszották a szervezőelv szerepét. A két konferencián összesen 19 előadás hangzott el, nem meglepő, hogy néhány, a korszakkal és/vagy a főegyházmegye múltjával foglalkozó történész két tanulmánnyal is szerepel az összefoglaló kötetben.

A katolikus egyház 1918–1919-es, valójában kizárólag a Tanácsköztársaságra fókuszáló történetét bemutatni hivatott konferencia tanulmányainak első csoportja (szekciója) *A kommün a historia domusokban* címet viseli. A témaválasztás valóban „telitalálat”, hiszen a rendszerváltás óta eltelt évtizedekben sokan foglalkoztak az 1919-es proletárdiktatúra egyházpolitikájával, általánosságban és egy-egy térségre vagy vallásfelekezetre vonatkozóan is (érdemes itt külön megemlíteni Szakál Ádám és Koltai András gondozásában készült, 2013-ban megjelent *A magyar piaristák és a Tanácsköztársaság* c. kötetet), e sajátos egyháztörténeti forráscsoport mégis alig-alig került felhasználásra. Pedig az egyházközségekben szolgáló plébánosok egyidejűleg készült, rendszerint aprólékos feljegyzései talán a legpontosabb kiindulópontot nyújtják a proletárdiktatúra alatt a vallási közösségekben átélt megpróbáltatásokat rekonstruálni hivatott történészeknek. Ezt emeli ki Csibi Norbert: *A Magyarországi Tanácsköztársaság lokális egyházi recepciója. 1919 a pécsi egyházmegye plébániáinak historia domusaiban* c. tanulmányában, mielőtt az egyházmegyei levéltárban őrzött 34 plébánia historia domusaiban rögzített események között kiválogatja és értelmezi a legfontosabbakat. Bemutatása alapján egyértelmű, hogy a plébánia-történetek nemcsak az egyháztörténetnek forrásai, számos olyan eseményt is megörökítettek, amelyek a helytörténeti kutatások számára jelentenek fontos adalékokat a Tanácsköztársaság helyi szereplőiről és áldozatairól, valamint a diktatúra helyi szintű működéséről egyaránt. Ugyanezt valósította meg a székesfehérvári egyházmegye historia domusainak bemutatásával Varga Mátyás, valamint a veszprémi egyházmegye vonatkozásában Varga Tibor László, előbbi rövidebb, utóbbi hosszabb, forrásszemelvényeket is közlő tanulmányában.

A második szekció a *Közösségi életutak* cím alatt szintén három dolgozatot foglal magába, ebből kettő a szerzetesi közösségek 1919. évi megpróbáltatásaival foglalkozik. Boros Zoltán *Pannonhalma 1919* lakonikusan rövid című tanulmányában rendkívül alaposan dolgozza fel a magyarországi bencések központjának a Tanácsköztársaság időszakában regisztrálható eseményeit, nyújtja azok alapos értékelését. „Messzebről”, vagyis az 1918-as évből indítva alaposan végigveszi a rend által fenntartott iskolák, a kilépésre kényszeríteni akart rendtagok, a likvidálásnak nevezett államosítás mellett a renchez tartozó plébániák valamennyi fontosabb eseményét, munkája alighanem hézagpótló a Tanácsköztársaság egyházpolitikájának értékelésekor. Tengely Adrienn a Szeretet Leányai Társulat (vincésnek, irgalmasnak is nevezett) apácai által fenntartott márianosztrai zárda, valamint fegyház 1919-es megpróbáltatásairól ad képet a történeti feldolgozás mellett egy forráscsoport közlésével és imponáló alaposágú értelmező jegyzetekkel való ellátásával. A dokumentumok

egyébként a Horthy-rendszer kezdetén létrehozott TAGYOB (A Tanácsköztársaság Történeti Adatainak Gyűjtésére Szervezett Országos Bizottság) állagából származnak, emlékeztetve a korszak kutatóit, hogy a valamennyi település, intézmény, egyházi közösség stb. által papírra vetett 1919-re vonatkozó beszámolók milyen „kincsebányát” jelentenek. A két szerzetesi témájú dolgozat közé ékelődött Karlinszky Balázs: *A veszprémi vár a Tanácsköztársaság napjaiban* c. tanulmánya – a szerző szavaival – „a veszprémi vár egyházi lakóinak” sorsát és megpróbáltatásait mutatja be. A történelmi városrész volt a színtere nemcsak az alig két éve hivatalba lépett Rott Nándor püspök működésének, hanem a helyi piarista rendháznak és gimnáziumnak, valamint a várban található Szent Mihály-plébániának egyaránt. Utóbbiak saját forrásanyaga, különösen historia domusai, a már említett piarista rendtörténeti kötetben is megjelent rendház-krónika és más források alapján érdekesen és alaposan mutatja be a hitélet kereteinek megváltozását, a beszállásolásokkal, túszedési akciókkal megfélemlített, likvidálással sújtott egyháziak megpróbáltatásait.

Logikus és találó, hogy a közösségi életutak szekcióját az *Egyéni életutak* négy tanulmánya követi a kötetben. Bakó Balázs dolgozata a Mikes János szombathelyi püspök elleni eljárással, az internált, majd fogságba vetett főpap megpróbáltatásaival ismerteti meg az olvasót. Bár a Tanácsköztársaság alatt az egyházi személyeket számos súlyos atrocitás érte, püspököket ritkán korlátoztak személyi szabadságukban, a már a köztársasági kormányzattal, majd a proletárdiktatúrával is szembe forduló Mikes püspöknek még ebben is része volt. A tanulmány érdekesen foglalja össze a történetre vonatkozó ismereteinket, a szökési terv leírása kifejezetten izgalmasnak mondható. Mózessy Gergely historiográfiai kutatással járult hozzá a konferencia-kötet színvonalának emeléséhez a Prohászka Ottokár székesfehérvári püspökkel konfliktusba kerülő, zavaros és összeférhetetlen pap, Nagy Károly történetének felidézésével. Az 1945 utáni feldolgozások ugyanis gyakran felidéztek, mint a „klerikális reakcióval” az egyház soraiból szembe forduló, a proletárdiktatúra mellett is kiálló, Prohászka által végül hivatalától megfosztott, 1943-ban bekövetkezett haláláig segélyekért „kolduló” személyt. Mózessy írása „helyretereszti” Nagy Károly életútját, s miközben megfosztja a történészek által is dagasztott mítoszoktól, tanulságos adalékokat nyújt a politikai hatalom iránt elfogult vagy csak kevésbé tájékozott historiográfiához. Tóth Krisztina forrásközlése („*Haza hadsereg nélkül, hadsereg erkölcs nélkül összeomlik*”. *Zadraveczt István OFM memoranduma*) a korszakot tekintve „kilóg” a konferencia témaköréből, mert Zadravecznek Horthy Miklóshoz, mint a Nemzeti Hadsereg fővezéréhez, intézett 1919. novemberi beadványát közli, amúgy rendkívül alapos bevezető és értelmező szöveg kíséretében. Mégis indokolható a konferencia

témakörébe való illesztése, tekintettel arra, hogy a Tanácsköztársaság közvetlen hatásai, tanulságai is formálták a tábori püspökséget kezdeményező Zadravecz gondolatait. A szekciót Varga Lajos: *A két jászkarajenői pap meggyilkolása 1919-ben* c. esettanulmánya zárja, melyben a szerző jól rajzolja meg a Tanácsköztársaság egyházellenes, egyben terrorisztikus légkörét egy vidéki közösségben.

A kötet második felét, vagyis a Rott Nándor püspökségét megidéző konferencia első szekciója az *Egyházkormányzat* címet viseli, és ennek megfelelően több oldalról járja körül a veszprémi egyházmegye bő két évtizedes, mint említettük, a Horthy-korszak jó részét átfogó korszakát. Az első két tanulmány kifejezetten Rott püspök intenzív egyházszerzői, főpapi tevékenységét dokumentálja. Kétségtelen, hogy a kevésbé „politikus”, vagyis a közéletben kevésbé aktív, ám egyháza iránt annál inkább elkötelezett püspök személyiségre ismerhetünk életútjában. Karlinszky Balázs: *Rétegpasztoráció a veszprémi egyházmegyében (1919–1939)* c. dolgozata például annak forrásanyagát dolgozza fel, hogy mennyire élénken figyelte az egyházmegyéje területén különböző életkörülmények között élő híveinek lelki életét. A „Balaton püspökének” is nevezték, mert különös gondja volt a tó partján élők, illetve a fürdővendégek lelkipozására, pont abban az időszakban, amikor a térség az újrastrukturálódó, fellendülő turizmus kiemelt terepévé vált. Ennél talán kevésbé speciális, de mindenképpen jellemző, hogy az inkább az egyház társadalmi háttérének számító parasztság mellett gondot fordított a munkásság felé irányuló misszióra, de nem hanyagolta el a „puszták népét”, vagyis a szórványokban élő katolikusok, továbbá a legszegényebb sorsú cselédek hitéletének felkarolását sem. Sági György: *Egyházközségek megalakítása a veszprémi egyházmegye területén Rott Nándor püspöksége idején* c. tanulmánya széles ívben rajzolt elméleti háttérbe (az egyházközségek katolikus teológiai értelmezése, a magyar katolikusok autonómia-törekvéseinek történeti múltja keretei közé) illesztette az első világháború végén székét elfoglaló püspök tevékenységét. Az őszirózsás forradalom, sőt a proletárdiktatúra időszakában új megvilágításba került, újraértelmezett szereppel felruházott egyházközségek létrejöttének folyamata az 1920–30-as években kapott új lendületet, s a szerző megismerteti olvasóját a folyamat során fellépő nehézségekkel, problémákkal, például a hívek részéről tapasztalható ellenérzésekkel is. Tengely Adrienn, mint az őszirózsás forradalom egyháztörténetének legjobb ismerője és monográfusa, külön tanulmányban foglalta össze Rott Nándor reakcióit a forradalmi eseményekre, kapcsolatait a Károlyi Mihály vezette köztársasággal, különösen a katolikus autonómia kérdéskörével. Tóth Krisztina: *A veszprémi püspökség gazdálkodása a két világháború között* c. tanulmánya örvendetes folytatója az egyháztörténetben már számos publikációt eredményező, az egyházak

gazdasági tevékenységét kutató al-diszciplínának. Alapos bemutatása – melyben kitér a püspökség birtokaira, felszereltségére, művelési ágakra, jövedelmi viszonyokra – még azon történelem iránt érdeklődők számára is érdekes lehet, akik amúgy inkább az „unalmas” olvasmányok közé sorolják a gazdaságtörténeti esettanulmányokat, mert körültekintően mutatja be az egyház mint intézmény működésének egyik fontos területét.

A második, *Kapcsolati háló* c. fejezetbe két tanulmány került. A Mindszenty-életút monográfiája, Balogh Margit Rott Nándor püspöknek az ekkor még Pehm Józsefként zalaegerszegi plébánosként szolgáló pappal kialakult, hullámzó kapcsolatait mutatja be. A dunántúli katolikusokért elkötelezett két egyházi személyt szűken vett egyházi ügyek mellett kapcsolatba hozta a katolikus sajtó, illetve általában a közélet ügye, de még a Pehm által Rott 18. századi elődjéről, Padányi Bíró Mártonról írott monográfia is. Tóth Tamás: *A Pápai Magyar Intézet alapító rektora: Luttor Ferenc* c. tanulmánya a címszereplő (eredetileg veszprémi egyházmegyés pap) pályafutásának fontosabb elemeit idézi fel, különös tekintettel a második világháború utolsó időszakára, tanulságos dokumentumok publikálásával.

S ha már az olvasó igen gazdag képet kaphatott Rott Nándor püspökségének köztörténeti, gazdasági, politikai viszonyairól, a szerkesztők három kifejezetten művelődéstörténeti tanulmánnyal is igyekeztek teljessé tenni a képet a *Mecenatúra* c. fejezetben. Simon Anna: *Székesegyházi örökség. Az átépített székesegyház és néhány berendezési tárgy a Rott Nándor püspöksége idején* c. tanulmányában az egyházmegye közgyűjteményét, a zalaszentistváni Keresztelő Szent János és a veszprémi Szent Anna kápolna átépítésének munkálatait, valamint a székesegyházzal kapcsolatos építészeti változásokat tekintette át gazdag képmelléklet kíséretében. Ezt a témát tekintette át a veszprémi egyházi építkezéseket a 20. század első felére jellemző építészettörténeti folyamatokba illesztésével Urbán Erzsébet tanulmánya is (*Templomépítészet a két világháború között a veszprémi püspökség területén*), különösen érdekesek az évfordulók (1930. évi Szent Imre emlékévk) épített környezetre gyakorolt hatásaira, valamint a térhasználat, az egyházi funkciók sajátos és a korra jellemző megjelenítése kapcsán. A dolgozatot szintén gazdag illusztrációs anyag, valamint a kor templomépítkezéseit összefoglaló (10. sz. jegyzetbe sűrített) adattár is gazdagítja. Varga Tibor László: *Püspöki gyűjtemények a két világháború között* c. tanulmánya a püspöki palotában található közgyűjtemények (könyvtár, levéltár, múzeum) építészeti kialakítását és személyi hátterét, a rendezési munkálatokat és állománygyarapodásának jellemzőit örökítette meg, dokumentumok közlésével.

A jól szervezett konferenciákon elhangzott előadások anyagát jól szerkesztett kötet őrzi az utókornak, minden bizonnyal sokoldalúan

gyarapítva a 20. század első felének egyháztörténeti kutatásait. Nemcsak a tartalom, hanem az alkalmazott módszerek is a kutatók figyelmébe ajánlhatók. (Említsük meg, hogy igen gondozottak a tanulmányokhoz készült jegyzetapparátusok és bibliográfiák, valamint a szövegek végén angol nyelvű tartalmi összefoglalók is találhatóak.) Csak remélni tudjuk a veszprémi egyháztörténeti konferenciák és *A veszprémi egyházmegye múltjából* könyvsorozat hasonló igényességű folytatását.

(ism: *Fazekas Csaba*)

Knapp Éva: Andocs

Zebegény, Borda Antikvárium, 2020.

Régi Magyarországi Vallásos Nyomatványok 5.

Nalors Grafikai Műhely, Vác, 277, [3] p.; 277 mm.

A szerző és kiadója több évtizedes együttműködésének újabb terméke, vagy inkább alkotása Knapp Éva Andocsról szóló reprezentatív kötete, amely egyben a 2014-ben elindult *Régi Magyarországi Vallásos Nyomatványok* című, B5-ös méretű, elegáns Minion- és Myriadbetűtípussal tipografált sorozat 5. kötete. A könyv címe: *Andocs* csak a belső címlapon tűnik fel, a borítón ugyanis a jól ismert, különböző betűmérettel szedett, elegáns textúrájú sorozatcím szerepel (a könyvtáblán és a borító verzóján arany vaknyomással: töviskoszorúba foglalt, sugaras, egyesített IHS- és MRA-monogram), a sorozatcím alatt színes fényképen az andocsi késő gótikus „öltöztető” Mária-szobor is megjelenik, ragyogó fehér viseletben. A kissé enigmatikus, rövid földrajzi név csak a magyarországi vallási néprajzban, vallás- és művelődéstörténetben jártas olvasónak bír jelentőséggel, a többiek csak a kötet áttanulmányozása után lehetnek majd annak a tudásnak birtokában, amelyet az *Andocs* név képvisel. A könyv ugyanis az andocsi ferencesek – a középkor végi kápolna és Mária-oltára, valamint a 17. századi helyi jezsuita misszió folytatásaként a 18. században kialakult – spirituális és szellemi örökségét reprezentálja, legalábbis ennek az örökségnek három jellemző „szektorát”: a templom kegyképét és búcsúját, a kegykép votív adományok általi „öltöztetését”, illetve a kolostori könyvtárat. Az andocsi Boldogasszony-kegyszoborhoz és búcsújárásához ugyanis a művelődéstörténet két jellegzetes emlékcsoportot kapcsol: a kegyképeket mint búcsúfiakat, valamint egyéb vallásos nyomatványokat tartalmazó nyomdatermékeket, illetve az „öltöztető” kegyszobornak adományozott fogadalmi adományokat, köztük apró viseleteket. Az andocsi ferenceseket azonban a széles földről látogatott kegyszobruk szentképei és a búcsúsok imafüzetei mellett még egy intézmény kötötte a nyomatványokhoz: könyvtárunk,